

Introduktion

Med bilden i fokus

Då Tove Jansson 1976 kommenterade illustratörens och illustrationens roll i barnboken svarade hon så här om en tendens hon noterat i barnboksutgivningen: "Illustrationerna målar upp lustigt artistiska dekorationer och collage som lika gärna kunde sitta på en soffdyna eller en tekanna. Man kan inte gå in i deras bilder. De säger ingenting" (Österlund & Laukka, *Horisont* 2016:4, 23).

Jansson slår alltså fast att bildberättandet i barnlitteraturen inte kan stanna vid det dekorativa, utan bör bäras fram av berättandet, av en visuell narration. Hösten 2016 hölls vid Svenska barnboksinstitutionen en nordisk konferens med temat "Med bilden i fokus" som granskade bildens roll i barnboksutgivningen och diskuterade teoretiska ingångar till ämnet. I efterdyningarna av konferensen utkommer nu ett antal artiklar på temat bilden i barnboken.

Under de senaste decennierna har vi bevittnat en visuell vändning i kulturen överlag. Denna vändning har inte minst satt spår i hur bilderboken tas emot. Men vi ser också en ökning av hybridformer i berättandet för barn och unga, som exempelvis i serieromaner samt i tendensen att barnromaner och ungdomsböcker i allt högre grad innehåller visuella element. Den visuella vändningen skapar delvis nya ramar för berättandet och pockar inte minst på en visuell läskunnighet. Att läsa barnlitteratur innebär att tolka både text och bild som en helhet, det poängterar Kristin Hallberg redan 1982 med sitt banbrytande begrepp "ikonotext", och sätter därmed fokus på samspelet mellan berättaruttryck. Hur ser samspelet mellan text och bild ut idag? Vilka nya begrepp för att beskriva barnbokens visuella berättande kan staka ut vägen för nya läsarter? De aktuella artiklarna i *Barnboken* adresserar temat visuell narration i barnböcker.

Inledningsvis kartlägger Elina Druker uppkomsten och utvecklingen av bilderboksforskningen i Sverige, med utblickar mot nordisk forskning. Druker visar på tyngdpunktsförskjutningar på fältet. Hon beskriver hur startskottet på 1980-talet tog sig ut, då terminologin utvecklas och bilderboksforskning etableras som forskningsfält. Under 2000-talet går så bilderboksforskningen in i en konsolideringsfas och även mediemässigt sker en breddning. Druker blottlägger hur

den initiala brottningen med grundfrågor kring definitioner övergår i studier av enskilda författarskap men också efterhand i en utvidgad litteratursyn. Särskilt betonar hon hur bilderboksforskningen genom tiderna har förhållit sig till de randvetenskaper eller medier som bilderboken angränsar till.

Att forskningen kring bilder i barnlitteraturen i dag inbegriper medie- och genreinriktade studier, text- och bildanalytiska studier, granskningar av digitala medier, mottagandestudier och genomlysningar av områdets metodiska och teoretiska utveckling avspeglas i de aktuella artiklarna. Vidare är studier som uppehåller sig vid bildberättandets materialitet – som exempelvis trender i kolorering, valörer, bokformat, papperskvalitet och taktila moment – aktuella. Tvärvetenskapliga läsningar ur genus-, djurstudie-, posthumanistiska, kroppspolitiska, ekokritiska och andra perspektiv som visar på nya sätt att granska bilder är också en pågående trend. Särskilt livlig är diskussionen just nu kring digital barnlitteratur.

Artiklarna på temat "Med bilden i fokus" undersöker alltifrån bildens roll i översatt litteratur, läsarkommentarer på nätet om bildberättande, barnframställning och fanart till imaginära bilder i läsningen av ett crossover-författarskap. Ämnena vittnar om den bredd, både teoretiskt och materialmässigt, som kännetecknar studiet av bild i barnlitterära sammanhang. Artiklarna avspeglar också vilka visuella repertoarer som gör sig gällande i senmodern barnlitteratur och ringar in var bilderboksforskningen befinner sig just nu. De berör även vilka influenser från andra bildmedier som finns i barnlitteraturen samt hur dessa kan bemötas med tvärvetenskapliga metoder.

Lena Manderstedt och Annbritt Palo granskar bildens status i läsarkommentarer på nätet utgående från Jakob Wegelius *Legenden om Sally Jones* (2008) respektive *Mördarens apa* (2014). Slående i deras undersökning är att de autentiska online-recensioner och blogginlägg som de undersöker vittnar om att väldigt få läsare kommenterar det visuella berättandet, vilket föranleder en diskussion om huruvida den visuella läskunnigheten är eftersatt. *Legenden om Sally Jones* är utpräglad visuell men även *Mördarens apa* använder sig av visuellt berättande och lånar sig därför till en undersökning av hur dessa aspekter diskuteras då vanliga läsare delar sina läsoplevelser på nätet.

Maria Pujol-Valls jämför den spanska översättningen av norska Maria Parrs roman *Tonje Glimmerdal* (2009) med originalet och konstaterar att den omillustrerade boken tydligt riktar sig till en målgrupp som inte är bekant med Norges topografi. Med hjälp av ett ekokritiskt ramverk visar hon nämligen hur illustrationerna i det norska originalet fokuserar på närbilder av Tonje i fartfyllda och händelsespäckade situationer medan de spanska illustrationerna tvärt-

om zoomar ut och låter det idylliska snölandskapet ta plats, medan huvudpersonen Tonje inlemmas som en del av miljöteckningen.

Att Tove Jansson med *Sent i november* (1970), den sista i raden av muminromaner, gjorde slut med muminfamiljen är ett välkänt faktum. Hon övergick då till att skriva för en vuxenpublik. Ida Moen Johnson menar att de tematiska likheterna mellan vuxentexterna och muminböckerna väcker associationer till det hon benämner saknade illustrationer. Genom att ställa vuxentexterna i relation till muminverken och deras karaktäristiska illustrationer hävdar hon att Tove Jansson lever upp till ett konsekvent bildperspektiv även i de verk riktade till vuxna som hon publicerade utan att bildsätta dem. Moen Johnson sätter här fingret på en gäckande aspekt av Janssons konstnärskap, och på hur bild i text kan läsas överhuvudtaget, då hon föreslår att läsare som är bevandrade i Janssons oeuvre föreställer sig illustrationer. Den icke-illustrerade boken kan sägas innehålla ett visuellt tomrum, som läsaren potentiellt fyller i.

Hur samspelet mellan bild och ljud utformar sig i Martin Widmark och Helena Willis *Schlagersabotören* (2012) uppehåller sig Jonas Asklund vid genom att göra en multimodal analys av den illustrerade barnromanen med medföljande CD-skiva. Hur ljudtexten bidrar till läsarens möjligheter att lösa deckargåtan i romanen samt samspelet mellan visuellt och auditivt berättande utgör kärnan i resonemanget. Studien är ett exempel på hur ett allt mer multimodalt barnlitterärt material kan hanteras av forskningen, exempelvis genom intermedialitetsteori.

Tuva Haglund undersöker hur litteratursamtal på nätet uttrycks genom bilder i form av fanart, konst på nätet skapad av fans, i digitala fangemenskaper där läsare tecknar utgående från sina läsupplevelser och delar sina alster med andra på nätet. Materialet består av bilder av Linnéa och Vanessa i Sara Bergmark Elfgren och Mats Strandbergs Engelsfors-svit (2011–2013) och Hermione i J. K. Rowlings Harry Potter-böcker (1997–2007). Haglund blottlägger hur läsarakiviteten på nätet används för att utforska romantiska relationer mellan karaktärerna samt hur Hermione görs svart. Den teoretiska ingången är bland annat affektiv hermeneutik.

Hur Mollie Faustmans barnserie "Tuttan och Putte" från 1920- och 30-talen samt hennes kåserier för vuxna under signaturen Vagabonde hanterar motivet nakna barn närmar sig bilderboksforskningens pionjär Kristin Hallberg genom att rådbråka sitt begrepp ikonotext, vilket kommit att prägla decennier av bilderboksforskning i Norden som ett mycket verkningsfullt och klargörande begrepp. Hallberg kontextualiserar Faustmans författarskap och bildskapande i rörel-

ser som naturalism och vitalism samt visar hur motivet nakna barn kan placeras i ett konsthistoriskt sammanhang, samtidigt som hon uppmärksammar förskjutningar i motivet och anger de tidstypiska villkoren för hur just Faustman porträtterar nakna barn. Studien ger ett välkommet historiskt lodande djup till hur nakenhet och barn-dom i dag sammanfogas.

Åse Marie Ommundsen och Rebecca Stubsjøen läser den norska bilderboken *Når alle sover* (2011) av Nicolai Houm och Rune Markhus ur ett teratologiskt perspektiv och tar fasta på hur det monstuösa, det andragjorda monstret, fungerar i ikonotexten till en bilderbok. Artikeln resonerar kring hur andragöringen kan ses som en plattform för affekter och pläderar för att monstrets primära uppgift inte är att skrämja utan att öppna bilderboksberättelsen för det annorlunda. Därmed placeras bilderboksmonstret in i en tradition av omförhandlad monstrositet.

Därutöver reflekterar Per Israelson kring frågor om hur bild gör förflutenhet i serieromanerna *Maus* (1991) av Art Spiegelman och *Vi kommer snart hem igen* (2018) av Jessica Bab Bonde och Peter Bergting genom att granska böckerna i *Ijuset* av posthumanistisk teori-bildning. Med hjälp av begrepp som historiografisk metafiktio-n och praktisk förflutenhet benar han ut hur medieekologier uppstår och problematiserar den historiska fiktionens premisser. Spiegel-mans *Maus* är ett av serieforskningens mest kommenterade verk och Israelson provar en annorlunda infallsvinkel på verket.

Kring temat "Med bilden i fokus" finns mycket kvar att utforska. Hur har exempelvis bilderbokskritiken sett ut genom decennierna? Illustratörerna och bildberättarna, hur har de formulerat sin bildpo-etik? Tove Janssons credo är att bilder måste ha ett narrativt djup: "I bilder för barn borde det alltid finnas någonting som inte förklar-as och preciseras, en väg där illustratören/författaren stannar, men barnet fortsätter ensamt" (Österlund & Laukka, *Horisont* 2016:4, 22). Den öppenhet Tove Jansson ringar in gällande bilderna i barnboken blir intressant att undersöka i ett forskningssammanhang som inte stannar upp, utan tvärtom fortsätter att utforska det visuella berättandets premisser ur ständigt nya vinklar.

Mia Österlund
gästredaktör för temat "Med bilden i fokus"